

Küsimusleht nr. 45.

Puutöö II

Uldiselt tähele panna!

Iga küsimuse puhul jälgige hoolikalt, kuidas oli olukord varem, kuidas on nüüd. Kõik võimalikud muudatused registreerige, samuti nende toimumise aeg ja muudatuste põhjused ning algatajad, kui neid mäletatakse! Kasutage iga tööriista ja toimingu märkimiseks tingimata kohapealseid rahvalikke nimetusi.

Laudnõud.

1. Laudadest õonesnõude üldnimetus kohapeal (*riistad, nõud, anumad*)?

2. Milliseid laudadest puunõusid teie pool üldse tuntakse? Nende joonised, tavalised mõõdud (vaksades, tollides jms. — vastavalt kohapealsele arvestusviisile) ja kohapealsed nimetused? Missugused puunõud, mida varem kasutati, on nüüd juba tarvitusest kadunud? Millal kadusid? Mispärast?

3. Kes varustasid teie ümbruse rahvast puunõudega? Kas neid omal ajal tehti igas peres ise? Kas teie pool on kutselisi puunõudetegijaid (nende aadressid)?

4. Missuguseid puuliike kasutatakse ühe või teise nõu laudade materjaliks? Mistõttu on nad sobivamad kui teised puud? Kas eriotstarveteks (piima-, kalanõud jms.) kasutati eri puuliike? Miks?

5. Missugused nõuded esitatakse nõupuule? Mis tähendavad nimetused *kõre-* ja *maltspuu*? Kuidas saadakse sobivat puud, kas on omal ajal kasvatatud erilist nõupuumetsa (näit. tihedat kuusikut)?

6. Mis aastaaega peetakse sobivaimaks nõupuude muretsemisel? Kas on olnud mingeid uskumusi seoses langetamisajaga (kuu faasid, ilmastik jne.)? Kuidas vastavad nähtused pidid mõjutama puu kvaliteeti?

7. Millal ja kuidas tükeldatakse nõupuu pärast maharaiumist? Kuidas mõõdetakse (mõõdeti) eri nõuliikideks vajalik paku pikkus?

8. Kuidas toimub paku lõhestamine laudadeks? Millist tööriista selleks kasutatakse (erilist kõverat rauda — selle nimetus)? Kas lõhestamisel tuleb arvestada ka puu süü suunda (joon. 1)? Mispärast? Mis tähendab *kõmmeldama*? Mis suunas lõhestatakse tünnilauad, mis suunas tavalise puunõu lauad?

Joonis 1

9. Kas puunõusid valmistatakse ka saelaudadest? Millal hakati saelaudu seks otstarbeks kasutama?

10. Kui kaua peavad nõulauad enne tarvitamist kuivama väljas, kui kaua toas? Kus nimelt toimus kuivatamine väljas ja kus kohas toas? Kas on tuntud nimetus *kesanema*, mis see tähendab?

11. Mis nõuded seatakse vitsale? Missugust puud kasutatakse vitsamaterjaliks suurtel, missugust väikestel nõudel? Millal vitsapuud raiutakse?

12. Vitste töötlemine. Mispoolest erineb leht- ja okaspuust vitste töötlemine? Kas vitsad töödeldakse otsekohe toorelt või lastakse enne kuivada? Kas ja missuguseid vitsu hautatakse enne töötlemist? Kuidas see toimub? Kas ja missugused vitsad kooritakse?

13. Kas vitste *voolimiseks* kasutatakse erilist pinki (*vitsajärg*)? Selle joonis ja osade nimetused? Mis tööriista abil vitsajäril voolitakse? Kui vitsajärit ei kasutata, kuidas toimub siis vooline?

14. Kuidas ja kus hoitakse töödeldud vitsu kuni kasutamiseni (*pandi võrusse*)? Kuidas toimub vitste painutamine? Kas suuremate vitste painutamiseks on kasutatud erilist *vitsapainikut*? Milline see on?

15. Kas suuremate nõude (tõrte) vitteks kasutati varem erilisi kõveraid *lülikuuski*? Kas selliseid kuuski kasvasid meistrid ka ise? Kuidas toimus kasvatamine? Kuidas töödeldi lülivitsu? Miks eelistati neid tavalistele vitsadele?

16. Millal tulid raudvitsad kasutusele? Missugustel nõudel eelistatakse tänini puuvitsu? Miks?

17. Kirjeldage üksikasjaliselt puunõude valmistamist toimuvate tööde järjekorras, jälgides seejuures küsimusi 18–29?

18. Milliseid vahendeid kasutatakse laudade *vestmiseks* ja *silumiseks* pealt, siseküljelt? Millal hakati viimaseks otstarbeks kasutama hõõvliit? Mis oli kasutusel enne seda?

19. Kuidas määratakse silumisel nõulaua õige kumerus? Kas on olnud selleks kasutusel erilisi puušabloone (vorme)?

20. Kuidas toimub nõu põhja tegemine? Mil viisil ühendatakse põhjalauad isekeskis? Tööriistad, mida põhja tegemisel vaja läheb?

21. Lauaservade silumine (*liitmine*)? Kas kasutatakse selleks erilist pikka hõõvlit, millel lauda serviti lükatakse?

22. Uurde tegemine? Milliseid tööriistu kasutatakse (kasutati varem) uurde lõikamiseks, põhja puhastamiseks? Kuidas määratakse uurde õige koht, laius, sügavus? Kas on või on olnud kasutusel eriline *uurdepink*, millel *uuramine* toimub? Selle joonis!

23. Kuidas toimub nõu kokkupanek? Kas enne põhja külge löömist kastetakse lauaotsad märjaks? Miks? Missugused lauad pannakse esimesena paigale?

24. Kuidas hoitakse nõu pealt silumiseks koos? Kas kasutatakse selleks ajutiselt pealepandud *valevitsa* või mõnda muud vahendit? Millega toimub silumine?

25. Vitsutamine. Kas vitsad lastakse alati enne kuivada või pannakse ka otsekohe toorelt peale? Mis puust vitsu võidakse toorelt peale panna? Miks?

26. Kuidas määratakse vitsa pikkus? Kuidas toimub vitste *küündepanek*? Missuguseid abinõusid kasutatakse vitste pealelöömiseks?

27. Kas ja missuguste vitste pealevedamiseks kasutatakse, on kasutatud erilist tööriista (*vitsahammast*, *ämmalõuga* jne.)? Kas see on varustatud liikuva konksuga või valmistatud ühest puust?

28. Lõppviimistlus. Kuidas toimus sisepuhastus (*voolmetega*)? Servade ja uurde viimistlemine? Kõrvadesse aukude tegemine (toobril, ämbril)? Kas omal ajal toobrikõrvade jaoks oli kasutusel eriline *kõrvaoherd*? Mispolest see erines tavalisest oherdist? Kas auke ka põletati kõrvadesse?

29. Missugune on (oli) *tööpink*, millel puunõude valmistamine toimub? Selle joonis?

Kahe põhjaga laudnõud.

30. Millised kahe põhjaga puunõud on (olid varem) teie pool tarvitusel (tunnid, vaadid, ankrud, lassid, lähkrid jne.)? Puumaterjal, mida eri liikide valmistamiseks kasutati? Tunnide-vaatide suurus (maht, mõõdud) ja eri suuruste minetused?

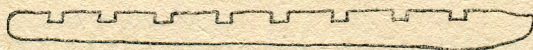
31. Missuguseid tünne valmistasid külameistrid ja missuguseid erilised tündersepä? Kes ja mis rahvusest viimased olid ning kus töötasid?

32. Kirjeldage tünnilaudade valmistamist kuni painutamiseni, kui võrd see erineb tavalise nõulaua valmistamisest? Kas tünnilauad lõhestatakse sirged või kumerad? Kui sirged, siis miks?

33. Kuidas toimub tünnilaudade silumine? Kas see toimub vitsajärl *liimeistri* abil, kusjuures sisekülj silutakse kõvera liimeistriga, või teiste vahenditega?

34. Kuidas toimub tünnilaudade painutamine (*koolutamine*, *kallamine*)? Kuidas painutatakse õllevaatide laudu? Kas kasutatakse seejuures auru või kuumutamise abi? Kuidas see toimub (toimus)? Kas kasutatakse painutamiseks erilist pakku (vt. joonis 2), mille hammastesse paigutatakse paariviisi lauad ja laudade mõlemate otste vahele löödud kiilude abil hoitakse lauad kuni kuivamiseni parajas kumeruses? Või on kombeks laudade painutamine käte abil (pingil, pakul), misjärele nad aetakse kolme varva vahele *raami* kuivama? Või on tuntud veel mingi muu painutusviis?

Joonis 2.

35. Kuidas toimub lauaservade *liitmise* (pikal hõõvlil)?

36. Kas nõu kokkupanemisel (*püstiajamisel*, *kereleajamisel* jne.) kasutatakse erilise vitsa (*valevitsa*) abi (mil viisil sel juhul kinnitatakse esimene laud vitsa külge), või tuntakse veel erilist vormi, milles asuva ringikujulise soone sisse lauad laotakse otsapidi püsti?

37. Mitu ajutist vitsa (*valevitsa*) pannakse esialgu tünni kerele ümber? Mis toimingud järgnevad nüüd (otsa siledaks lõikamine, otsa seest tasumine jne.)? Milliseid tööriistu seejuures kasutatakse?

38. Kuidas aetakse uure sisse? Selleks kasutatava tööriista kirjeldus, joonis ja nimetus?

39. Põhja tegemine. Kuidas võetakse põhja mõõt? Põhja väljalõikamine? Milliseid tööriistu kasutatakse põhja serva teravaks lõikamisel (*teritamisel*)? Kas on tuntud eriline *põhjateritamise* pakk, kuhu põhi serviti sisse käib?

40. Põhja allapanek. Kuidas see toimub? Kas on tuntud seejuures ka *põhja tera* vees niisutamine? Milleks see vajalik on?

41. Kirjeldage tünni, vaadi lõplikku pealt silumist ja vitsutamist! Mitu vitsa pannakse peale ja kuidas nad on paigutatud? Mis puust vitsu eelistatakse sellistel nõudel? Miks?

42. Kirjeldage lähkri tegemist? Mispoolest see erineb teiste kahe põhjaga nõude valmistamisest? Kas on kasutatud erilist *hammaspuud*, mille vahele mõlemad põhjad korraga kinnitati küljelaudade külgepanekuks?